

UPACARA ADAT “SADRANAN” WONTEN ING HUTAN ADAT WONOSADI, DHUSUN SIDOREJO, BEJI, NGAWEN, GUNUNGKIDUL

THE CEREMONY OF “SADRANAN” IN HUTAN ADAT WONOSADI, SIDOREJO, GUNUNGKIDUL

Dening: Maya Amelia, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta maya.amelia07@gmail.com

Sarining Panaliten

Panaliten menika gadhah ancas kangge ngandharaken mula bukanipun, tatacara saha makna *simbolik* sesaji Upacara Adat Sadranan sarta paedahipun Upacara Adat Sadranan kangge warga Dhusun Sidorejo. Panaliten menika ngginakaken *metode* panaliten *kualitatif* budaya. Caranipun ngempalaken data, panaliti ngginakaken cara *wawancara mendalam*, *observasi partisipatif*, saha *dokumentasi*. Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken panaliten inggih menika *teknik analisis induktif*. Caranipun ngesahaken data, supados data saged dados *kredibilitas* ngginakaken *triangulasi teknik* saha sumber. Asiling panaliten menika nedahaken menawi : (1) mula bukanipun Upacara Adat Sadranan dipunwiwiti abad ke- XVIII, saben setunggal taun sepisan bibar panen dinten Senen Legi utawi Kemis Legi. Upacara Sadranan ancasiipun kangge ngucap sukur dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos, sarta kangge ngormati leluhur namanipun Ki Onggoloco minangka tiyang ingkang rikala semanten mbekta kamakmuran ing Dhusun Sidorejo. (2) lampahan Upacara Adat Sadranan, kaperang dados gangsal, inggih menika damel sesajen, sambatan resik sendhang, Upacara Adat Sadranan wonten Sendhang Duren saha wonten Hutan Adat Wonosadi, sarta pagelaran seni Gejog Lesung. (3) makna *simbolik* Upacara Adat Sadranan inggih menika kangge nyuwun kaliyan para leluhur supados Dhusun Sidorejo dados dhusun ingkang ayem tentrem. (4) paedahipun Upacara Adat Sadranan inggih menika, kangge nguri-uri budaya Jawi, ngraketaken guyub rukun warga, kangge nyuwun katentreman saha kaslametan Dhusun Sidorejo, saha sedaya warga saged nyinau sejarah Hutan Adat Wonosadi sarta nyinau seni ingkang wonten ing Dhusun Sidorejo.

Pamijining Tembung : Upacara Adat Sadranan, Hutan Adat Wonosadi Gunungkidul

Abstract

This research aims to describe the history of Upacara Adat Sadranan in Hutan Adat Wonosadi, its ceremony processes, the symbolic meaning and the benefits gained from the ceremony for the villagers of Sidorejo Village. This research used cultural quantitative method. The researcher used interview, observation and documentation in collecting the data. The analysis of the data used inductive analysis technique. Meanwhile, to valid the data, the researcher used triangulasi technique and source. The result of the research were : (1) the history of Upacara Adat Sadranan which was started in XVIII century, annually after the harvest, in every Senen Legi or Kamis Legi. The purpose of the ceremony is to express their gratitude to God and to respect their ancestor named Ki Onggocolo who brought welfare to Sidorejo Village. (2) There are five processes in holding the ceremony which are making sacrificial offerings, cleaning Sendang Duren together, holding the ceremony in Sendang Duren, holding the ceremony in Hutan Adat Wonosadi and art performing of Gejog Lesung. (3) the symbolic meaning of Upacara Adat Sadranan is to ask for welfare of their village to their ancestors. (4) The benefits of this ceremony are to preserve their Javanese culture, to improve the socialization among the villagers, to ask for welfare for Sidorejo Village to God and to make the villagers learn about the history of Upacara Adat Sadranan and the art performance of Gejog Lesung.

PURWAKA

Salah satunggaling upacara adat ingkang taksih wonten ing siti Jawi saha ngrembag babagan ngucap puji saha sukur dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos inggih menika upacara adat sadranan.

Nyadran inggih menika upacara ingkang dipunwontenaken setaun sepisan ing wekdal sasampunipun panen. Nyadran menika kangge ngucap sukur dhateng bumi. Biasanipun papan ingkang dipunginakaken sadranan menika papan ingkang sakral utawi

papan ingkang wonten sumberipun, kadosta sumur utawi sendhang. Nanda (Endraswara, dkk. 2013:670).

Salah satunggaling upacara adat sadranan ingkang taksih wonten inggih menika “Upacara Adat Sadranan wonten ing Hutan Adat Wonosadi, Dhusun Sidorejo, Desa Beji, Ngawen, Gunung Kidul. Upacara Sadranan biasanipun wonten ing sendhang utawi sumur saha makam, ananging menawi wonten ing Dhusun Sidorejo menika wonten tiga papan ingkang kangge ritual Upacara Adat Sadranan inggih menika Sendhang Duren, Sendhang Kaliendek saha wonten ing Alas Wonosadi.

Upacara Adat Sadranan ancasiipun kangge ngucap sukur dhumateng Gusti Inggih Maha Kuwaos saha kangge pakurmatan Ki Onggoloco minangka tiyang ing Abad kaping XVIII mbekta kamakmuran ing sakiwa tengenipun Hutan Adat Wonosadi.

Upacara Adat Sadranan kalampahan saben setunggal taun sepisan bibar panen saben dinten Senin Legi utawi Kamis Legi, ingkang tumut adicara menika kedah minggah wonten ing Lembah Ngenuman kirang langkung 200 *mdpl*, papanipun wonten ing nginggil alas. Lembah Ngenuman minangka petilasan saking Ki Onggoloco, satemah dipundadosaken papan kangge ritual utawi kintun donga. Sedaya warga saking sedaya kalangan kawula enem saha sepuh nyengkuyung adicara Upacara Adat Sadranan. Adicara menika boten namung upacara

kemawon, ananging inggih wonten pagelaran seni saking saben Dhusun ing Desa Beji.

Adhedhasar underaning prakawis ing nginggil ingkang prelu dipunwatesi supados prakawis ingkang badhe dipunrembag saged langkung mligi. Watesaning prakawis kaandharaken wonten ing ngandhap menika:

1. Mula bukanipun Upacara Adat “Sadranan” wonten ing Hutan Adat Wonosadi, Dhusun Sidorejo, Beji, Ngawen, Gunungkidul.
2. Tata cara Upacara Adat “Sadranan” wonten ing Hutan Adat Wonosadi, Dhusun Sidorejo, Beji, Ngawen, Gunungkidul.
3. Makna *simbolik* sesajen ingkang dipunginakaken ing Upacara Adat “Sadranan” wonten ing Hutan Adat Wonosadi, Dhusun Sidorejo, Beji, Ngawen, Gunungkidul.
4. Paedahipun kangge masarakat dipunwontenaken Upacara Adat “Sadranan” wonten ing Hutan Adat Wonosadi, Dhusun Sidorejo, Beji, Ngawen, Gunungkidul.

Wonten ing panaliten menika naliti bab *folklor*. *Folklor* inggih menika minangka wujud budaya ingkang dipunwarisaken turun-temurun kanthi lesan. (Endraswara, 2010 : 3). Saking wujud budaya ingkang turun-temurun, Upacara Adat Sadranan dados tradhisi ing Dhusun Sidorejo. Tradhisi inggih menika kapitadosan, pandangan utawi praktek ingkang dipunwarisaken saking generasi dhateng generasi salajengipun kanthi lesan utawi tindakan, ingkang dipuntampi kaliyan

masarakat satemah gadhah kekiatan minangka hukum. Ahimsa Putra (Sulistyobudi, dkk 2013:128).

Sadranan inggih menika salah satunggaling ritual ingkang kintun sesajen wonten ing sendhang, nalika tiyang Jawi ingkang badhe ngawontenaken hajat saha nyuwun berkah sarta kaslametan. (Endraswara, 2006:175). Sesajen inggih menika kembang telon, kemenyan, saha arta ingkang dipunparingaken wonten ing papan ingkang dipunpitados saged damel keberkahan saha kaslametan. (Koentjaraningrat, 1970:342).

CARA PANALITEN

Jinising Panaliten

Panaliten ingkang dipunginakaken kangge nлити Upacara Adat Sadranan inggih menika panaliten *kualitatif* budaya. Amargi, panaliti kedah wonten ing lapangan, kedah tumut adicara Sadranan, satemah data ingkang dipuntampi *fakta* sarta nyata saha panaliti kedah mangertos adicara menika saking wiwitan dugi pungkasan. Bukti menawi sampun panaliten, awujud *video*, rekaman *wawancara*, *foto*, saha cathetan ingkang dipunbetahaken.

Setting Panaliten

Papan ingkang kangge Upacara Adat Sadranan wonten ing Hutan Adat Wonosadi, Dhusun Sidorejo, Desa Beji, Kecamatan Ngawen, Gunungkidul. Adicara menika, ing taun 2017 kalampahan ing Dinten Senen Legi, tanggal 10 Juli 2017.

Data, Pirantining Panaliten, saha Caranipun Ngempalaken Data

Sumbering data ingkang dipunginakaken kaliyan panaliti inggih menika saking *observasi partisipatif* saha wawanrembag kaliyan warga Dhusun Sidorejo babagan Upacara Adat Sadranan ing Hutan Adat Wonosadi. Caranipun ngempalaken data, panaliti ngginakaken *observasi partisipatif*, *wawancara mendalam*, saha *dokumentasi*. Anggenipun ngempalaken data, piranti ingkang mligi inggih menika panaliti piyambak ingkang dipunbiyantu piranti kangge ngrekam saha mendhet gambar adicara saha swantenipun *informan*.

Caranipun Nganalisis Data

Analisis data panaliten *kualitatif* budaya menika arupa *proses pengkajian* asiling *wawancara*, *observasi*, saha *dokumentasi* ingkang sampun dipunkempalaken. Anggenipun nganalisis data saking asiling *wawancara*, *observasi*, saha *dokumentasi* ngginakaken analisis *induktif*. Cara ngesahaken data ngginakaken *teknik triangulasi teknik/metode* saha sumber.

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

1. Asiling Panaliten

Asiling panaliten ngandharaken asal-usulipun Upacara Adat Sadranan wonten ing Hutan Adat Wonosadi. Rikala semanten ing abad kaping XVIII wonten tiyang namanipun Ki Onggoloco. Ki Onggoloco minangka tiyang ingkang sampun paring kamakmuran ing sakiwa tengenipun Hutan Adat Wonosadi. Amargi, Ki

Onggoloco tiyang ingkang nandur uwi gembili ing sakiwa tengenipun. Supados para warga boten kasusahan nalika pados pangan kangge kulawarganipun. Alas Wonosadi, rikala semanten dados papan kangge ngolah ngelmu kanuragan saha kangge kempal manunggal warga kangge pirembagan saha kangge ngraketaken guyub rukun. Nalika Ki Onggoloco badhe seda, Ki Onggoloco paring wasiyat, menawi alas menika mboten angsal dipunrisak, kedah dipunjagi kangge putra wayah, saha saben setunggal taun sepisan bibar panen dipunsadrani, supados kangge ngraketaken guyub rukun warga. Dados, samenika dipunsadrani saben setunggal taun sepisan saben dinten Senen Legi utawi Kamis Legi, bibar panen, kangge ngucap sukur dhumateng Gusti Inkang Maha Kuwaos saha kangge pakurmatan Ki Onggoloco.

2. Pirembagan

a. Asal-usul Upacara Adat Sadranan

Asal-usul Upacara Adat Sadranan, amargi rikala semanten ing Abad kaping XVIII, wonten tiyang ingkang mbekta kamakmuran ing sakiwa tengenipun Hutan Adat Wonosadi, saha damel padhepokan kangge ngolah ngelmu kanuragan, piyantun menika namanipun Ki Onggoloco. Saderengipun seda, Ki Onggoloco sampun paring wasiyat, menawi saben taun bibar panen kedah dipunsadrani, ancaspun kangge ngraketaken guyub rukun warga. Upacara Adat Sadranan kalebet *folklor* amargi salah satunggaling wujud budaya ingkang sampun dados tradhisi ing Dhusun Sidorejo, saha asal-usulipun namung saking lesan sarta turun-temurun.

b. Prosesi Upacara Adat Sadranan

1) Damel Sesajen

Dinten Minggu tanggal 9 Juli 2017, ibu dhukuh sampun nyamektakaken sesajen kados arak-arakan saha sanggan. Arak-arakan ingkang

isinipun ketan, jadah, uwi gembili, badhek, kopat lepet, gedhang setangkep, saha buah khasil panen. Menawi sanggan isinipun mbako, sirih, injet, gambir, menyan, sekar setaman, saha arta saiklasipun kangge juru kunci, sarta badhek utawi duduh tape.

2) Gladhi Resik Tari Gejog Lesung

Dinten Minggu tanggal 9 Juli 2017, paraga tari, gamelan, saha gejog lesung dhateng wonten ing Balai Dhusun Sidorejo kangge tumut gladhi resik tari gejog lesung. Paraga tari gejog lesung cacahipun 12 lare-lare ingkang taksih sekolah minangka paraga tari, 3 bapak-bapak minangka penabuh gamelan, 7 ibu-ibu minangka penabuh gejog lesung, saha 2 kawula mudha minangka pengurus tari gejog lesung.

3) Damel Panggang Tumpeng

Ibu Dhukuh anggenipun damel panggang tumpeng dinten Senen tanggal 10 Juli, tabuh 04.00 WIB. Panggang tumpeng ingkang dipundamel kaliyan Ibu Dhukuh minangka perwakilan warga Dhusun Sidorejo. Supados Dhusun Sidorejo dados Dhusun ingkang ayem tentrem. Panggang tumpeng ingkang dipundamel kaliyan warga ancaspun kangge sarat warga ingkang gadhah pangarepan utawi hajat.

4) Sambatan Reresik Sendhang Duren

Sendhang Duren dipunresiki kaliyan bapak-bapak saking RT 03 saha RT 04. Amargi warga saking RT 01 saha RT 02 sampun reresik wonten ing Hutan Adat Wonosadi. Sendhang dipunkuras saha dipunaliraken wonten ing sawah. Lajeng,

plataran wonten ing sakiwa tengenipun sendhang dipunsapu, dipunresiki. Wit-witan ingkang sampun garing, dipuntegori, supados boten bebayani tiyang sanesipun.

5) Upacara Adat Sadranan wonten ing Sendhang Duren

Warga Dhusun Sidorejo tabuh 08.00 WIB sampun dhateng saha kempal wonten ing Sendhang Duren kangge prosesi upacara sadranan. Adicara menika mboten ngginakaken undhangan, amargi sedaya warga sampun mangertos saha sampun dados tradhisi. Upacara menika dipunpimpin kaliyan Mbah Yatmo, kangge dedonga sesarengan. Sasampunipun dedonga sesarengan, sedaya dhaharan ingkang dipunbekta kaliyan warga dipundadosaken setunggal, lajeng dipuntedha sesarengan. Ancasipun kangge ngraketaken guyub rukun warga.

6) Arak-arakan wonten ing Sendhang Kaliendek.

Para warga saking Desa Beji, sedaya kempal wonten ing Kaliendek utawi petilasan Roro Resmi tabuh 10.00 WIB, kangge pagelaran seni saha wiwitan arak-arakan saking Kaliendek dugi Hutan Adat Wonosadi. Para warga ingkang mbekta sanggan saha sarang dipunarak kangge perwakilan dhateng sarta tumut adicara Upacara Adat Sadranan ing Hutan Adat Wonosadi. Para warga ingkang tumut arak-arakan, ngginakaken rasukan Jawi kadosta kebaya utawi lurik.

7) Upacara Adat Sadranan wonten ing Hutan Adat Wonosadi.

Upacara Adat Sadranan wonten ing Hutan Adat Wonosadi wonten ing nginggil alas, upacara menika dipunwiwiti tabuh 11.00 WIB. Menawi badhe tumut adicara menika kedah minggah rumiyin kirang langkung 200 mdpl (*meter di atas permukaan laut*). Upacara menika dipunpimpin kaliyan Mbah Yatmo minangka juru kunci ing Hutan Adat Wonosadi. Upacara adat Sadranan ing Hutan Adat Wonosadi ancasipun kangge ngraketaken guyub rukun warga, kangge ngucap sukur dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwaos, saha kangge pakurmatan Ki Onggoloco minangka tiyang ingkang mbekta kamakmuran.

8) Pagelaran Seni Gejog Lesung

Pagelaran seni sampun kawiwitan nalika upacara ing Hutan Adat inggih kawiwitan, dados wonten ing nginggil upacara, lajeng ing ngandhap dipunwontenaken pagelaran seni. Tari Gejog Lesung salah satunggaling seni saking Dhusun Sidorejo ingkang dipunpentasaken nalika Upacara Sadranan. Kangge nglestantunaken budaya saha piranti-piranti tradhisional, satemah Dhusun Sidorejo menika mendhet seni Gejog Lesung, amargi jaman biyen, piranti kangge nggiling pari ngginakaken gejog lesung. Paraga tari inggih menika lare-lare ingkang taksih sekolah, paraga penabuh gejog lesung inggih menika ibu-ibu, paraga penabuh gamelan inggih menika bapak-bapak, sarta ingkang ndamel tarian saha *make-up* inggih menika kawula mudha. Sedaya kalangan saking enem dugi

sepuh ingkang nyengkuyung ancasipun kangge nglestantunaken budaya Jawi saha kangge nyamektaaken *generasi* ingkang remen kaliyan budaya Jawi.

c. Sesajen saha Makna Simbolik

1. Panggang Tumpeng saha Abon-abon

Tumpeng maknanipun kangge ngucap syukur dhateng Gusti, amargi saking wujudipun ingkang *kerucut*, menawi wonten ing dunya menika panguwasa inggih menika Gusti Inggang Maha Kuwaos, saha tumpeng maknanipun pangarepan dhateng Gusti Inggang Maha Kuwaos. Menawi maknanipun pitik panggang inggih menika kangge nyucikaken warga ingkang damel adicara saha *simbolik* kangge pangorbanan. Menawi abon-abon ingkang isinipun mbako, injet, sirih, gambir, menyan, saha arta saiklasipun kangge juru kunci. Abon-abon menika minangka *simbol* gambaran tiyang gesang ing dunya menika nalika pados panguripan wonten persaingan.

2) Arak-arakan

Arak-arakan kados ketan, jadah, uwi gembili, badhek, kopat lepet, gedhang setangkep, saha buah khasil panen. Pala kependhem (uwi gembili), pala kesimpar, saha pala gumantung (buah khasil panen) inggih menika *simbol* ingkang nggambaraken khasil saking solah bawa, menawi sae khasilipun utawi karmanipun sae, menawi ala khasil utawi karmanipun ala. Ketan *simbol* ingkang nggambaraken tiyang ingkang sampun seda saha siap dados setunggal kaliyan Sang Khalik, supados arwahipun tenang saha pikantuk papan ingkang sae.

Kopat lepet nggambaraken menawi tiyang gesang menika gadhah kalepatan, satemah kedah nyuwun pangapunten kaliyan Gusti Inggang Maha Kuwaos. Saha gedhang setangkep menika kangge ngemot-emot menawi manungsa menika boten sampurna, kasampurnan namung kagunganipun Gusti Inggang Maha Kuwaos.

3) Sanggan

Sanggan inggih menika papan sajen ingkang dipundamel saking janur. Sanggan menika ingkang damel inggih menika Bapak Dhukuh. Bapak Dhukuh damel kalih sanggan kangge kalih papan upacara inggih menika Sendhang Duren saha Hutan Adat Wonosadi. Sanggan nggambaraken menawi Gusti Inggang Maha Kuwaos minangka *zat* ingkang langkung inggil saking tiyang gesang, ngginakaken gedhang raja nggambaraken wujud patuhing kawula dhateng Gusti Inggang Maha Kuwaos. Sedaya sesajen menika, ancasipun kangge sarat nyuwun supados dipunparingi kaslametan saha kaberkahan.

d. Paedah Upacara Adat Sadranan

1) Nguri-uri Kabudayan Jawi

Anggenipun nguri-uri kabudayan Jawi mboten namung tiyang sepuh, ananging inggih kawula mudha, supados saged dipunlajengaken ing *generasi* salajengipun, satemah Budaya Jawi mboten ical saking daerahipun.

2) Pitedah Pagesangan

Upacara Adat Sadranan menika ngginakaken sesaji ingkang gadhah ancas kangge nyuwun kaliyan roh leluhur supados Desa Beji, mliginipun Dhusun Sidorejo

menika boten kenging bebaya menapa mawon saha kangge ngucap sukur dhumateng Gusti Inggang Maha Kuwaos. Amargi salah satunggaling ancas upacara menika kangge nyuwun kaslametan saha katentreman.

3) Ngraketaken Guyub Rukun Warga

Upacara Adat Sadranan ancasipun kangge nuwuhaken raos sosial ingkang kangge antawisipun para warga. Tuladhanipun saking reresik sendhang, reresik alas, saha sambatan kangge nyengkuyung adicara menika.

4) Pawiyatan Budaya, Seni Tari saha Musik Tradhisional

Upacara Adat Sadranan paedahipun saged kangge pawiyatan warga Dhusun Sidorejo babagan budayanipun, seni tari saha musik tradhisionalipun. Budayanipun saking upacara adatipun, seni tari saha musik tradhisional saking pagelaran seni ingkang wonten ing Desa Beji. Mboten namung warga Dhusun, ananging para wisatawan inggih saged sinau.

PANUTUP

Dudutan

1) Upacara Adat Sadranan menika sampun wonten 400 taunan utawi wiwit saking Abad ke-XVIII, Upacara Adat Sadranan menika ancasipun kangge ngucap sukur dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos saha kangge pakurmatan Ki Onggoloco ingkang sampun paring kamakmuran ing sakiwa tengenipun Hutan Adat Wonosadi.

2) Upacara Sadranan ing Hutan Adat Wonosadi Dhusun Sidorejo, Desa Beji, Kecamatan Ngawen, Kabupaten Gunungkidul. kalampahan saben Senen Legi utawi Kemis Legi bibar panen. Prosesi upacara adat sadranan inggih menika :

- a. Damel Sesajen
- b. Gladhi Resik Tari Gejog Lesung
- c. Damel Panggang Tumpeng
- d. Sambatan reresik Sendhang Duren
- e. Upacara Adat Sadranan wonten ing Sendhang Duren
- f. Arak-arakan wonten ing Sendhang Kaliendek
- g. Upacara Adat Sadranan wonten ing Hutan Adat Wonosadi
- h. Pagelaran Seni Gejog Lesung Dhusun Sidorejo.

3) Makna *Simbolik* sesajen ingkang dipunginakaken Upacara Adat Sadranan kangge pakurmatan saha kangge sarat anggenipun gadhah pangarepan. Sarta kangge nyuwun dhumateng Gusti ingkang Maha Kuwaos supados dipunparingi kawilujengan, keberkahan, saha kaslametan.

4) Paedah ingkang saged dipunpendhet saking Upacara Adat Sadranan inggih menika nguri-uri kabudayan Jawi, pitedah pagesangan, ngraketaken guyub rukun warga, saha pawiyatan budaya, seni tari sarta musik tradhisional.

Pamrayogi

Upacara Sadranan ing Hutan Adat Wonosadi Dhusun Sidorejo, Desa Beji,

Kecamatan Ngawen, Kabupaten Gunungkidul minangka papan wisata ingkang gadhah cariyos sejarah ingkang sae, ananging *pengelolaan wisata* Hutan Adat Wonosadi kirang sae, dados daya tarik kangge *pengunjung wisata* kirang narik kawigatosan. Awit saking menika, prelu dipuntingkataken caranipun ngelola papan *wisata*. Satemah Hutan Adat Wonosadi menika langkung kondhang saha narik kawigatosan para *pengunjung wisata* mliginipun ing siti Jawi menika. Kangge panyerat, asiling panaliten menika saged dipundadosaken buku, kangge nambah ngelmu pengetahuan.

KAPUSTAKAN

- Bungin, Burhan. 2007. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Jakarta : Raja Grafindo Persada
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press
- _____. 2010. *Folklor Jawa Macam, Bentuk dan Nilainya*. Jakarta : Penaku
- _____. 2012. *Agama Jawa*. Yogyakarta : Lembu Jawa
- _____. 2013. *Folklor Nusantara : Hakikat, Bentuk, dan Fungsi*. Yogyakarta: Ombak
- _____, dkk. 2013. *Folklor dan Folklife dalam Kehidupan Dunia Modern*. Yogyakarta: Ombak
- Hadi, Budiono Sutrisno. 2009. *Islam Kejawen*. Yogyakarta : Eule Book
- Koentjaraningrat. 1974. *Kebudayaan Mentalitas dan Pembangunan*. Jakarta : Gramedia
- _____. 1970. *Manusia dan Kebudayaan di Indonesia*. Jakarta : Djambatan
- Niken, Enis Herawati. 2010. "Makna Simbolik dalam Tatarakit Tari Bedhaya". *Tradisi Jurnal Seni dan Budaya*, 1, I, hlm. 81-94
- Pantja, Wahyudi Sunjata. 2008. "Upacara Tradhisional Larung Tumpeng Sesaji Di Telaga Sarangan". *Patrawidya seri penerbitan sejarah dan budaya*, 9, I, hlm. 415-442
- Purbani, Widyastuti, dkk. 2017. *Suplemen Pedoman Tugas Akhir TAS/TAKS/TABS*. Yogyakarta : Fakultas Bahasa dan Seni
- Sugiyono. 2008. *Metode Penelitian Pendidikan Pendekatan Kuantitatif, Kualitatif, dan R&D*. Bandung : Alfabeta
- Sulistiyobudi, Noor, dkk. 2013. *Upacara Adat*. Yogyakarta: Balai Pelestarian Nilai Budaya
- Sri, Trisna Wardani dan Soebijantoro. 2017. "Upacara Adat Mantu Kucing Di Desa Purworejo Kabupaten Pacitan (Makna Simbolis dan Potensinya Sebagai Sumber Pembelajaran Sejarah)". *Jurnal Agastya*, 7, I, hlm. 66-81
- Suryakusuma, Suwandi, dkk. 2003. *Resep dan Makna Sajen Pasang Tarub*. Yogyakarta : Rumah Budaya Tembi
- Tri, Joko Prasetya, dkk. 2004. *Ilmu Budaya Dasar*. Jakarta : Rineka Cipta
- Widyosiswoyo, Supartono. 2004. *Ilmu Budaya Dasar*. Bogor : Ghalia Indonesia.